

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

ЛЕБЕДИНСЬКА Ольга Юріївна

УДК 351.824

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ МІСЬКИМ ПРОДОВОЛЬЧИМ
КОМПЛЕКСОМ**

25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

КИЇВ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії державного управління при Президентові України.

Науковий консультант - доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент УААН

ЮЗЕФОВИЧ Анатолій Едуардович,
Інститут стратегічної політики,
заступник директора.

Офіційні опоненти:

доктор наук з державного управління, доцент **МОРДВІНОВ**
Олександр Григорович,
Запорізький університет “Запорізький інститут державного і
муніципального управління”, завідувач кафедри
адміністративного менеджменту;

доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
ОНИЩЕНКО Олексій Мусійович,
Об’єднаний інститут економіки НАН України, головний
науковий співробітник;

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
ДАНИЛИШИН Богдан Михайлович,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України,
заступник голови.

Провідна установа -

Донецька державна академія управління Міністерства освіти
і науки України, кафедра загального і адміністративного
менеджменту,
м. Донецьк.

Захист відбудеться *25 червня 2004 р. о 14 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 26.810.01 в Національній академії державного управління при Президентові України за
адресою: 03057, м. Київ-57, вул. Ежена Потьє, 20, к 212.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії державного
управління при Президентові України (03057, м. Київ-57, вул. Ежена Потьє, 20).

Автореферат розісланий *24 травня 2004 р.*

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.К. Майборода

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна є високоурбанізованою державою. Рівень господарської освоєності її території – один з найвищих у світі, і не тільки за рахунок землеробства, а й переважно в результаті інтенсивного розвитку промисловості, збільшення площ, які займають міські поселення. Сьогодні на території України розташовано майже 500 міських населених пунктів. Частка міського населення України становить майже 70% від загальної його кількості й має тенденцію до подальшого збільшення. Вся територія країни “цементується” міськими поселеннями. В державі практично немає “глухих закутків”, які б не відчували безпосереднього або опосередкованого впливу міст.

Характерною особливістю міського населення є його територіальна й професійна відокремленість від сільськогосподарського виробництва. На відміну від сільського населення, харчування мешканців міст не може із зрозумілих причин забезпечуватись безпосередньо з поля, власних присадибних ділянок. Потреби городянина істотно відрізняються від потреб селянина. Якщо сільський житель споживає значно більшу частину харчових продуктів у натуральному, природному вигляді, то мешканець міста висуває вищі вимоги до попиту на продовольчі товари підвищеного рівня промислової, кулінарної обробки, збагачені білками, жирами, вітамінами, мікробіологічними добавками, радіопротекторами, мінеральними солями, іншими поживними елементами, до того ж у зручній для споживання тарі й упаковці.

Еволюція в розвитку продуктивних сил, урбанізація поступово змінюють форми суспільної організації виробництва й споживання продуктів харчування.

В економічно розвинутих країнах світу сільське господарство вже перетворилося із сфери економіки, яка інтегрує всі галузі, що виробляють продовольство, на сировинну базу харчової та переробної промисловості. Звичайно, певну кількість сільськогосподарської продукції населення, зокрема і міське, завжди споживатиме у свіжому, природному вигляді. Але і в цьому разі продукт, перш ніж потрапити до споживача, має пройти через не пов'язані із сільгоспдіяльністю сфери виробництва: охолодження, заморожування, сублімацію, сортування, розфасовку, кулінарну обробку тощо. Інакше кажучи, кінцевий продукт уже виробляє не сільське господарство, а харчова і переробна промисловість, а сільське господарство з галузі, яка зумовила виникнення харчової, переробної промисловості, перетворилося на один, але визначальний вихідний елемент агропромислового комплексу.

Харчова і переробна промисловість відіграють все значнішу роль у встановленні інтеграційних зв'язків в організації виробництва і реалізації продуктів харчування.

Відповідно до цих тенденцій змінюється і формується міський продовольчий комплекс. Особливо наочно це виявляється в індустріально розвинених країнах та їх регіонах. Наприклад, у Донецькій області, де вже сьогодні міське населення становить 90%, міський продовольчий комплекс вже сформувався, став реальністю. В недалекому майбутньому міський продовольчий комплекс будь-якої країни в умовах постіндустріального суспільства стане основною формою організації виробництва і постачання населенню продуктів харчування. Саме на нього покладатиметься розв'язання продовольчої проблеми і забезпечення продовольчої безпеки держави.

На жаль, ця новітня тенденція в еволюції організаційних форм суспільного виробництва продуктів харчування поки що відповідно не відображена у вітчизняній та світовій науці. Як і раніше, розвиток продуктивних сил досліджується за інерцією, на екстраполяційній основі – акцент робиться на агропромисловий комплекс, під яким розуміється розвиток сільського господарства на індустріальній техніко-технологічній та організаційній основі.

Що стосується міського продовольчого комплексу, який покликаний замінити агропромисловий комплекс, то в сучасній науковій літературі дуже рідко, навіть епізодично, зустрічається така дефініція, як “міський продовольчий комплекс”. Як об'єкт управління він взагалі не згадується в державних документах. Серед наукової літератури в Україні

підготовлена й видана лише одна монографія, в якій досліджуються проблеми формування і розвитку міського продовольчого комплексу - В.М.Савенко “Продовольственный комплекс города (теория, практика, проблемы управления)”. – К.: Наук. думка, 1986. - 168 с.

Примітно, що це дослідження було підготовлено в Донецькому науковому центрі Національної академії наук України – в регіоні з найвищим у світі рівнем урбанізації. Саме в Донецьку й сформувався найпотужніша в Україні школа з дослідження проблем міського продовольчого комплексу (Г.К.Губерна, В.К.Мамутов, В.В.Фінагін, М.Г.Чумаченко та інші).

Через низку об’єктивних і суб’єктивних обставин дослідження проблем формування і еволюції міського продовольчого комплексу в наш час значно звузилися. Хоча після видання названої монографії минуло вже майже 20 років і соціально-економічна ситуація в Україні радикально змінилася, праця В.М.Савенко залишається єдиною. Проте це не означає, що науковці взагалі “ігнорували” дослідження проблем міського продовольчого комплексу. Тією чи іншою мірою з різних точок зору їх розглядали П.Г.Борщевський, Б.М.Данилишин, Л.Д.Дейнека, П.А.Лебединський, Ю.П.Лебединський, В.Я. Мессель-Веселяк, О.М.Онищенко, А.Е.Юзефович, В.В.Юрчишин, М.М.Паламарчук, О.М.Паламарчук, П.Т.Саблук, С.І.Соколенко, В.М.Трегобчук. Значно більшою мірою досліджуються та розглядаються ті чи інші складові теорії та історії державного управління, в тому числі на місцевому й регіональному рівнях. Серед сучасних дослідників слід виділити праці В.Б.Авер’янова, В.Д.Бакуменка, В.Г.Бодрова, М.І.Долішнього, С.І.Дорогунцова, О.Г.Мордвінова, В.М.Рижих, І.В.Розпутенка, В.П.Троня, П.І.Надолішнього, Н.Р.Нижник та інших, в яких розкрито як концептуальний, так і локальний підходи до комплексоутворення.

Роботи названих науковців містять цінні висновки в галузі генезису інтеграційних процесів. Але що стосується дослідження проблем формування та розвитку міського продовольчого комплексу як об’єкта управління, то вони, якщо оцінювати в цілому, обмежилися висуванням лише гіпотези про потенційно можливе формування міського продовольчого комплексу. У даному дисертаційному дослідженні саме і робиться спроба перевести це гіпотетичне припущення в аксіоматичне положення.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась на кафедрі управління містом Національної академії державного управління при Президентіві України в межах комплексного наукового проекту “Державне управління та місцеве самоврядування” (РК 0199U002827) - тема дослідження “Основні напрямки вдосконалення територіальної організації влади та управління в контексті проведення Адміністративної реформи в Україні”, в якій автор дисертації була виконавцем.

Об’єкт дослідження – державна політика у сфері розвитку міського продовольчого комплексу.

Предмет дослідження – розробка основних напрямів удосконалення адміністративно-господарського та планово-економічного механізмів державного регулювання сталого розвитку міського продовольчого комплексу.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що в постіндустріальних високоурбанізованих державах основною інтегруючою ланкою продовольчого комплексу стає харчова й переробна промисловість міських поселень, а сільське господарство перетворюється на головного постачальника сировини для виробництва кінцевого продукту.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є науково-теоретичне обґрунтування наявності міського продовольчого комплексу як реального об’єкта державного управління, висвітлення його ролі й місця в розв’язанні продовольчої проблеми і забезпеченні продовольчої безпеки держави в умовах розвинутої постіндустріальної ринкової економіки. Відповідно до зазначеної мети й гіпотези поставлені такі *завдання*:

- розкрити сутність і зміст продовольчої проблеми та продовольчої безпеки в умовах багатоукладної економіки постіндустріальної держави;
- уточнити понятійний апарат відносно категорії “міський продовольчий комплекс”;

- окреслити контури типової територіальної та галузевої структури міського продовольчого комплексу;
- визначити зіставлювані в просторі й часі критерії стану і розвитку міського продовольчого комплексу та відповідно до них абсолютні обсяги потреб населення найбільших міст України в основних продуктах харчування;
- виявити основні напрями реструктуризації міського продовольчого комплексу та визначити шляхи формування нових виробництв і нових галузей харчової промисловості;
- розробити нові організаційно-адміністративні та планово-економічні підходи до вдосконалення державних механізмів управління міським продовольчим комплексом;
- обґрунтувати, що в умовах біологізації технологічних процесів, їх безперервного апаратурного здійснення при переробці багатокомпонентної сировини найефективнішим методом реструктуризації харчової та переробної промисловості є розв'язання проблем сезонності виробництва, виявлення шляхів і розробка методів пом'якшення та ліквідації сезонності у використанні робочої сили та основних фондів міського продовольчого комплексу.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження слугували фундаментальні положення сучасних теорій - державного управління та економічної, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань економічного розвитку та державної політики у сфері регулювання сталого розвитку продовольчого комплексу. Для обґрунтування деяких тез, думок про вдосконалення системи управління міським продовольчим комплексом використані концептуальні положення, викладені в наукових працях академіків О.М.Алимова, В.К.Мамутова, О.М.Онищенко, М.Г.Чумаченка. Для досягнення поставленої в роботі мети застосовувались сучасні методи дослідження. На основі системно-аналітичного методу здійснене теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок і пропозицій провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячених розвитку і функціонуванню продовольчого комплексу, зокрема міського. Для вирішення окремих завдань використовувались також наступні методи: статистичного аналізу – для дослідження динаміки, структури та ефективності продовольчого комплексу великих міст; проблемно-орієнтований – для наукового обґрунтування державного регулювання задоволення потреб міського населення в продуктах харчування за науково обґрунтованими фізіологічними нормами споживання; економіко-математичного моделювання – для розрахунків абсолютних обсягів потреб населення так званих “міст-мільйонників” в основних продуктах харчування та оптимізації структури міського продовольчого комплексу. Крім того, застосовувались методи комплексного системного аналізу соціально-економічних явищ і процесів.

Інформаційними джерелами дослідження стали звітні матеріали міністерств і відомств, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування щодо рівня розвитку міського продовольчого комплексу та задоволення потреб населення в продуктах харчування за науково обґрунтованими нормами споживання, а також аналітичні огляди й науково-методичні публікації з досліджуваної проблеми в періодичній пресі, інструктивні та нормативно-правові документи, особисті обстеження автора.

Наукова новизна одержаних полягає в тому, що:

уперше:

- науково обґрунтовано, що в постіндустріальному урбанізованому суспільстві центральною, визначальною, організуючою ланкою продовольчого комплексу є харчова та переробна промисловість;
- визначено критерії оцінки стану та оптимальності, за якими можна оцінити гостроту продовольчої проблеми в різних країнах і регіонах;
- розроблено цілісну методологічну концепцію розвитку системи державного управління міським продовольчим комплексом;

– обґрунтовано абсолютні дані обсягів потреб населення найбільших міст країни в основних продуктах харчування на основі аналізу стану продовольчої проблеми в регіонах України;

уточнено:

- сутність і поняття продовольчої проблеми та продовольчої безпеки держави;
- понятійний апарат у галузі використання певних дефініцій, які застосовуються в роботах, присвячених проблемам задоволення потреб населення в продуктах харчування; *дістали подальшого розвитку* методичні підходи щодо формування нових виробництв і галузей продовольчого комплексу;
- окреслені контури типової територіальної та галузевої структури міських продовольчих комплексів України;
- виявлені причини сезонності виробництва в галузях міського продовольчого комплексу та обґрунтовані можливості її пом'якшення та подолання;
- визначені нові організаційно-адміністративні та планово-економічні підходи до вдосконалення механізмів управління міським продовольчим комплексом та проведення державної продовольчої політики в цілому.

Практичне значення одержаних результатів визначаються тим, що висновки і рекомендації, а також матеріали дисертаційного дослідження, використані: Науково-дослідним інститутом соціально-економічних проблем міста (м. Київ) при підготовці наукових звітів з проблем управління містом, регіонального управління, розробці організаційно-економічних засад та інвестиційних джерел створення типових агропромислових комплексів в приміських зонах великих міст; Державної програми соціально-економічного розвитку м. Києва на період до 2010 року, варіанта Концепції пріоритетної стратегії розвитку м. Києва у XXI сторіччі, пропозицій щодо формування єдиного промислового комплексу на території м. Києва, проекту регіональної програми розвитку імпортозамінюючого виробництва м. Києва (довідка про впровадження № 11/219-921/1 від 25 листопада 2003 року); Київською міською державною адміністрацією при розробці комплексної програми забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності в м. Києві, програми соціально-економічного та культурного розвитку м. Києва на 2004 рік, програми розвитку малого підприємництва на 2003-2004 роки (довідка про впровадження № 8350/05 від 28 листопада 2003 року); Житомирським обласним центром зайнятості при вирішенні проблем працевлаштування тимчасово безробітних на сезонних громадських роботах сільськогосподарського походження (довідка про впровадження № 01-2448 від 27 листопада 2003 року); Консалтинговою компанією “УВЕКОН” при оцінці вартості підприємств харчової промисловості (довідка про впровадження № 112-48 від 1 грудня 2003 року); при розробці методичних рекомендацій і навчальних програм спеціалізацій “регіональне управління та місцеве самоврядування” і “управління містом”; розробці та викладанні навчального модуля “Регіональна та міська економіка” в Національній академії державного управління при Президенті України (довідка про впровадження № 184 від 2 грудня 2002 року) та Міжрегіональній академії управління персоналом (довідка про впровадження № 5602/1 від 1 грудня 2003 року), підготовці навчальних посібників і монографій, навчальних програм для керівних кадрів тощо.

Рекомендації і пропозиції, сформульовані автором на підставі проведеного в роботі аналізу та виявлені в процесі дослідження теоретичні підходи і запропоновані методичні розробки також можуть бути використані:

- у діяльності Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади, спрямованій на реалізацію Стратегії економічного і соціального розвитку України в частині, що стосується питань продовольчої безпеки країни;
- у роботі центральних органів виконавчої влади при формуванні програм, спрямованих на суспільний розвиток, стратегічному плануванні, консультуванні й управлінні;

• у навчальному процесі Національної академії державного управління при Президентові України та інших вузів за програмами підготовки магістрів державного управління, зокрема при розробці або вдосконаленні навчальних курсів.

Особистий внесок здобувача полягає в спробі переведення гіпотези про формування в умовах постіндустріальної економіки міського продовольчого комплексу як об'єкта державного управління в аксіоматичне положення. Дисертація є кваліфікаційною науковою роботою, що містить одержані особисто автором результати. У процесі отримання наукових результатів не використовувалися ідеї або розробки інших дослідників (П.Г.Борщевського, О.С.Ігнатенка, О.Г.Мордвінова, М.К.Орлатого, П.Т.Саблука та інших), з якими опубліковано сім наукових праць у співавторстві.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались автором на 23 національних та міжнародних наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах. Найважливішими з них були: науково-практична конференція “Актуальні питання втілення в життя положень Конституції України” (Київ, 1998); науково-практична конференція за міжнародною участю “Проблеми наукового забезпечення адміністративної реформи в Україні” (Київ, 1999); міжнародний науково-практичний семінар “Управління сучасним містом: проблеми, реалії та перспективи” (Київ, 2000); міжнародний науково-практичний семінар “Розвиток партнерських зв'язків між місцевою владою, неурядовими організаціями та населенням як засіб розв'язання місцевих та регіональних проблем” (Київ, 2000); науково-практична конференція “Київ у ХХІ столітті: стратегія розвитку”(Київ, 2001); міжнародний науково-практичний семінар “Міське відновлення і економічний розвиток” (Одеса, 2001); науково-практична конференція за міжнародною участю “Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський союз” (Київ, 2002); міжнародна науково-практична конференція “Ринкова трансформація економіки АПК” (Харків, 2002); науково-практична конференція за міжнародною участю “Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції” (Київ, 2003); міжнародна науково-практична конференція “Проблеми регіональної політики України” (Київ, 2003).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 30 наукових праць, з них 6 монографій, 18 статей у наукових фахових виданнях України. Серед публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації, 6 статей, навчальних посібників, конспектів лекцій до навчального модуля в інших наукових виданнях. Загальний обсяг публікацій за темою дослідження – 57 друкованих аркушів.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Вона викладена на 362 сторінках, містить 11 таблиць та 8 рисунків, 309 найменувань у списку використаних джерел і 1 додаток на трьох сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито сутність і стан наукової проблеми, що досліджується; обґрунтовано вибір і актуальність обраної теми, вказано на зв'язок роботи з дослідженнями Національної академії державного управління при Президентові України; висвітлено ступінь її наукової розробленості, визначено мету й завдання роботи, а також об'єкт, предмет і гіпотезу дослідження; охарактеризовано елементи наукової новизни одержаних результатів, їх теоретичне й практичне значення та особистий внесок здобувача; наведено дані щодо апробації результатів дослідження й публікацій за темою дисертації.

У **першому розділі** – *“Теоретико-методологічні засади становлення та еволюції продовольчого комплексу як об'єкта державного управління в постіндустріальній економіці”* – визначаються сутність продовольчої проблеми і продовольчої безпеки держави, розглядаються питання еволюції основних джерел і організаційних форм забезпечення населення продуктами харчування, виникнення міського продовольчого комплексу як форми

організації суспільного виробництва продовольчих товарів, що притаманна високоурбанізованим країнам на постіндустріальному етапі їх розвитку.

Задоволення потреб населення в продуктах харчування є “вічною проблемою”. Вона постала перед людством з моменту формування суспільства і стоятиме перед ним, поки воно існуватиме. Без їжі неможлива ніяка виробнича, наукова, політична, громадська діяльність; не можуть формуватися будь-які потреби і розвиватися здібності людини.

Першою широковідомою науковою працею, в якій досліджувалися соціально-економічні аспекти розвитку соціуму в контексті задоволення його потреб у харчових продуктах, була робота Т.Малтуса “Дослідження закону народонаселення” (1798 р.). В ній обґрунтовувався досить сумний для людства прогноз його існування, а саме: об’єктивність голоду, масових хронічних захворювань, епідемій, інших “неприємностей”. Після видання цієї праці минуло не одне століття, але суперечки з приводу сформульованого Т.Малтусом “закону” тривають і досі. Практика демонструє численні приклади як на користь прибічників малтусової позиції, так і її опонентів. Голод і недоїдання завжди були притаманні людству впродовж всієї його історії. Але людство завжди знаходило також шляхи подолання і пом’якшення катастрофічних наслідків голоду, які пророкував Т.Малтус. Проте продовольча проблема залишається однією з найважливіших як у межах країни, так і у світовому масштабі.

Серед науковців і фахівців ще немає навіть одностайної думки щодо її змісту і сутності. Поки ще переважає думка, що “продовольча проблема” – це забезпечення населення земної кулі, кожної країни і особи зокрема достатньою масою продовольства в його калорійному еквіваленті, необхідному для відшкодування енергетичних витрат людини в процесі праці та життєдіяльності – приблизно 3000 Ккал на добу в розрахунку на душу населення. Але розв’язання продовольчої проблеми не досягається лише споживанням відповідної маси продуктів харчування. Тому в дослідженні наголошується на тому, що, крім кількісного, “енергетичного” аспекту, вона має і якісний. Для нормального фізичного та інтелектуального розвитку людина повинна споживати з їжею не тільки певну кількість продуктів харчування, які задовольняють енергетичні потреби людського організму, а й певний набір поживних речовин у вигляді білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мікроелементів. Жоден продукт харчування, взятий окремо, не містить всіх цих поживних елементів в достатній кількості і пропорціях. Тому необхідний широкий асортимент різних харчових продуктів. Задоволення потреб населення в різноманітних поживних речовинах в строго визначеній наукою структурі можна визначити як якісний аспект продовольчої проблеми.

Доведено, що продовольча проблема залишається як у глобальному масштабі, так і в межах окремих країн найактуальнішою в економічному та в соціальному аспектах. Виходячи з цього вона характеризується наявністю економічної та соціальної складових. До економічної слід віднести великі витрати суспільної праці на виробництво продуктів харчування. Так, в економічно розвинених країнах третина всього працюючого населення зайнята у сфері виробництва продуктів харчування, а в країнах, що розвиваються – понад 90%. Що стосується соціального аспекту продовольчої проблеми, то він полягає в забезпеченні всіх верств населення продуктами харчування на досить однопорядковому рівні хоча б у кількісному, калорійному вимірі. Тобто продовольча проблема зумовлюється не тільки недостатнім виробництвом продуктів харчування, а й нерівномірним розподілом доходів серед різних соціальних прошарків громадян цінами на продукти харчування, що призводить до недоїдання та нераціонального харчування. Це, насамперед, стосується найменш захищених категорій населення – дітей, пенсіонерів, інвалідів. Отже, можна зробити висновок, що продовольча проблема також є наслідком недосконалої соціально-економічної побудови і розвитку суспільства. Жодна країна світу не розв’язала продовольчої проблеми в тому розумінні, яке викладене в цій дисертації: кількісному і якісному, економічному і соціальному аспектах.

Нестача продовольства, неможливість певної частини населення придбати необхідну його кількість через низький рівень доходів становить реальну загрозу безпеці кожної країни. Забезпечення продовольчої безпеки залишається актуальним як у світовому, так і в

регіональному аспектах. В роботі доводиться, що в Україні продовольчу безпеку необхідно розглядати в контексті можливостей держави гарантувати задоволення попиту в продовольстві на рівні, що забезпечує нормальні фізіологічні та інтелектуальні потреби життєдіяльності власного населення, гостей, туристів. При цьому продовольча безпека держави має досягатися завдяки наявності ефективного механізму державного управління, який би забезпечував координацію діяльності держави у сфері виробництва, збереження, розподілу й споживання продуктів харчування, а також дієвих інститутів її захисту. Важливим інструментом забезпечення продовольчої безпеки має стати залучення громадськості та органів місцевого самоврядування до контролю за виробництвом та якістю продуктів харчування. Ураховуючи сприятливі природно-кліматичні умови і традиційно-історичний досвід населення, Україна повинна брати активну участь у міжнародному поділі праці з метою розв'язання продовольчої проблеми в глобальному її аспекті. Для України орієнтація господарства на експорт продовольства має стати одним з найпріоритетніших напрямів зовнішньоекономічної політики.

Аналіз наукової літератури показав, що структура джерел забезпечення населення продуктами харчування змінюється досить повільно, тоді як зміни форми використання цих джерел в історичному плані відбуваються значно швидше. Традиційним і найважливішим джерелом одержання продуктів харчування є сільське господарство, проте потенційно більші можливості для розв'язання продовольчої проблеми й забезпечення продовольчої безпеки має аквакультура. В Україні склалися сприятливі умови для розвитку як високоінтенсивного сільського господарства, так і аквакультури. Разом з тим процеси урбанізації, постійне зростання чисельності і частки міського населення, яке відокремлене територіально і професійно від цих джерел постачання йому продуктів харчування у натуральному вигляді, висуває інші вимоги до харчових і поживних якостей продуктів харчування, ніж сільське. Все більша частина сільськогосподарських продуктів, а тим більше продуктів аквакультури, що потрапляють на стіл городян, потребують промислової і кулінарної доробки і переробки. Якщо в 1940 році в Україні на промислову переробку надходило до 3% від товарної маси сільськогосподарської продукції, то зараз – 75%. В економічно розвинених країнах, наприклад Сполучених Штатах Америки, майже вся продукція сільського господарства перш ніж потрапити до споживача, проходить такі виробничі цикли: обробку, переробку, зберігання, охолодження, тарпакування, збагачення вітамінами, мікроелементами, біологічно активними речовинами, навіть кулінарну обробку тощо. Тобто найістотнішим моментом в еволюції організаційних форм суспільного виробництва продуктів харчування, як доведено в дослідженні, можна вважати те, що виробником кінцевого продукту стала харчова промисловість, а сільське господарство перетворилось на її сировинну базу. Саме харчова і переробна промисловість у зв'язку із змінами, що відбулися в результаті науково-технологічного прогресу, урбанізації перетворилася на галузь, яка диктує умови територіальної організації сільського господарства, його спеціалізації, зонування, висуває вимоги до якості сировини, перш за все до її технологічних властивостей (вмісту сухих речовин, придатності до зберігання, виготовлення напівфабрикатів, збагачення тощо), тобто виступає в постіндустріальній економіці організуючою ланкою для своєї сировинної бази та стає головним елементом продовольчого комплексу.

Сутність і структура міського продовольчого комплексу, як доводиться в дисертації, відрізняється від аналогічних понять в агропромисловому комплексі. Більшість фахівців у структурі агропромислового комплексу виділяють п'ять сфер: 1) виробництво засобів виробництва для сільського господарства, харчової та переробної промисловості; 2) власне сільське господарство; 3) харчову і переробну промисловість; 4) торгівлю і громадське харчування; 5) виробничу і соціальну структуру (будівництво на селі, транспорт, зв'язок, підготовка кадрів тощо).

У розділі обґрунтовується відмінність структури продовольчого комплексу від агропромислового, яка полягає в тому, що кінцевим продуктом продовольчого комплексу є лише продукти харчування, у тому числі ті, які не є похідними продуктами від сільського

господарства (сіль, деякі вітаміни, мінеральні добавки, радіопротектори, столові та мінеральні води), а не весь спектр сільськогосподарського виробництва та переробки. Тобто в структуру продовольчого комплексу можуть входити такі галузі, як: соляна промисловість, виробництво безалкогольних та алкогольних напоїв, морепродуктів тощо.

Ще одне принципове положення, яке доводиться автором, полягає в тому, що поширений у вітчизняній науці і практиці висновок про включення до складу агропромислового комплексу або продовольчого комплексу такої сфери, як “виробництво засобів виробництва” для сільського господарства, харчової промисловості, торгівлі не є методологічно коректним і призводить до прийняття неправильних управлінських рішень. Якщо використовувати викладений підхід, то потрібно було б визнати, що продовольчий комплекс тотожний усій економіці, що апіорі неправильне. Єдиним критерієм комплексоутворення може бути тільки технологічний взаємозв'язок галузей, що виробляють кінцевий продукт. Решта комплексів підпадають під визначення такого поняття, як “кластер”.

Визначається, що структуру продовольчого комплексу можна розглядати не лише за сферами (підгрупами його технологічних підрозділів), а й за так званою продуктовою (галузевою) структурою. В цьому разі виділяються продуктові підкомплекси (які іноді називають “спеціалізованими продовольчими комплексами”), кожний з яких об'єднує галузі, підгалузі й види діяльності, технологічно пов'язані в процесі виробництва конкретних кінцевих продуктів.

Дослідженням встановлено, що продовольчий комплекс міста є відкритою системою, яка складається з органічно пов'язаних між собою галузей виробництв, розташованих на території міста й в його приміській зоні, та охоплює виробництво, переробку, транспортування, зберігання й реалізацію продуктів харчування. Тобто продовольчий комплекс міста може бути представлений як взаємопов'язана сукупність спеціалізованих, допоміжних і обслуговуючих виробництв, зосереджених на певній території (у місті та приміській зоні), що охоплюють виробництво, переробку й реалізацію харчових продуктів.

В Україні сьогодні існує понад 500 міських населених пунктів. В середньому на кожні 1300 км² території припадає одне місто, тобто в державі немає територій, на яких не відчувається міський вплив. У цьому плані є підстави стверджувати, що в Україні існує загальнодержавний міський продовольчий комплекс і можливе дослідження проблем його розвитку в широкому народногосподарському аспекті.

Доведено, що місто, насамперед велике, є організаційно-господарським центром регіону, а також центром регіонального продовольчого комплексу, воно концентрує навколо себе великомасштабне виробництво на промисловій основі й зосереджує на своїй території найважливіші об'єкти всіх сфер агропромислового комплексу. Таким чином, місто не тільки впливає на характер розвитку приміського сільського господарства, а й змінює (підвищує) свою роль як центр великоміського продовольчого комплексу. Ця роль зумовлює особливості структури міста, що виявляється, насамперед, у розвитку елементів продовольчого сектора міста.

У дослідженні визначені специфічні риси великоміського продовольчого комплексу: значні масштаби сільськогосподарського виробництва і високий ступінь його територіальної та організаційно-економічної концентрації; вища за середню інтенсифікація виробництва; його продовольча спеціалізація за практичної відсутності вивезення і значного ввезення проміжних і кінцевих продуктів; прискорений розвиток харчової промисловості, торгівлі, громадського харчування, покликаний задовольнити підвищені вимоги мешканців міст щодо ступеня готовності продуктів харчування, їх асортименту, якості, дієтичності, ритмічності надходження; розвинена територіальна структура концентричного типу, що ускладнюється формуванням системи мікроприміських агропромислових комплексів навколо міських агломерацій; концентрація значної частини виробництва продовольчого комплексу в “місті-центрі” та формування в ньому продовольчого сектора як найважливішої територіальної підсистеми великоміського продовольчого комплексу і частини господарства міста.

Встановлено, що найбільш наочно явище міського продовольчого комплексу виявляється на рівні великих міст і міських агломерацій, а також монофункціональних міст харчової спеціалізації, яких в Україні налічується 18 (табл. 1). У дослідженні визначені просторова і продуктова структура таких міст. З метою поліпшення системи управління продовольчим комплексом у роботі розроблена модель оптимізації галузевої структури монофункціонального міста, що розташована в зоні міської агломерації великого міста (на прикладі м. Яготина в зоні Київської міської агломерації). Модель може бути використана для вирішення типових з погляду вдосконалення структури міського продовольчого комплексу завдань на території України.

Таблиця 1

Монофункціональні міста України харчової спеціалізації

Область	Місто	Питома вага галузі в структурі матеріального виробництва, %
Волинська	Берестечко	70,5
Житомирська	Андрушівка	62,0
Запорізька	Кам'янка-Дніпровська	71,5
Київська	Кагарлик	82,0
	Миронівка	71,5
	Яготин	88,6
Кіровоградська	Мала Виска	75,8
Луганська	Олександрівськ	90,0
Львівська	Ходорів	67,0
Миколаївська	Очаків	68,4
Одеська	Березівка	61,5
Полтавська	Зіньків	53,4
	Пирятин	65,5
Сумська	Буринь	92,8
Тернопільська	Борщів	72,2
	Збараж	60,8
Черкаська	Городище	82,4
	Жашків	70,8

У другому розділі – “Економічні та управлінсько-організаційні основи стійкого розвитку міського продовольчого комплексу України” – визначаються критерії оцінки стану, гостроти продовольчої проблеми і продовольчої безпеки, методичні підходи до визначення потреб населення найбільших міст України в основних продуктах харчування, розроблена на прикладі картоплепродуктового продовольчого комплексу модель територіальної організації виробництва продуктів харчування, висвітлено проблеми розвитку виробництва продуктів дитячого харчування, розглядаються питання сталого розвитку міського продовольчого комплексу.

Критерій оптимальності являє собою вихідну й основну категорію в системі оптимального управління. Досягненню оптимальності має підпорядковуватися співвідношення всієї маси очікуваних компонентів. Тому правильне встановлення критерію оптимальності економічних рішень є найважливішою проблемою науки державного управління.

У розділі доводиться, що критерієм оптимальності розвитку продовольчого комплексу не може бути лише мінімізація витрат суспільної праці чи максимізація прибутку. Кожен із цих критеріїв у процесі виробництва такого вітального продукту, як продовольство, є важливим, але далеко не вичерпним. При виробництві продуктів харчування використання

показників мінімізації суспільної праці або максимізації прибутку доцільне лише як допоміжних індикаторів. Основним критерієм оптимальності продовольчого комплексу може бути лише досягнення такого рівня виробництва продуктів харчування, який забезпечував би потреби населення відповідно до науково обґрунтованих фізіологічних норм споживання.

На основі обґрунтованого в дисертації критерію оптимальності продовольчого комплексу розраховані потреби населення найбільших міст України (так званих міст-мільйонників) в основних продовольчих продуктах (табл. 2).

Таблиця 2

Потреби жителів найбільших міст України в основних продовольчих продуктах за науково обґрунтованими нормами споживання

Основні продовольчі продукти	Потреби населення в основних продовольчих продуктах, тис. т/рік				
	Київ	Харків	Дніпропетровськ	Одеса	Донецьк
М'ясо і м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо (включаючи сало і субпродукти в натурі)	200	113	82	79	78
Молоко і молочні продукти (в перерахунку на молоко)	1129	638	462	447	441
Яйця, млрд шт.	0,76	0,43	0,31	0,3	0,3
Риба і рибодукти	47	27	19	19	18
Цукор	94	53	38	37	37
Олія	19	11	8	8	7
Картопля	252	143	103	100	99
Овочі та баштанні	380	215	155	150	148
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	247	140	101	98	96
Хліб і хлібопродукти	312	176	128	123	122

Аналіз потреб населення в основних продуктах харчування показав, що стан продовольчого забезпечення міського населення України вкрай незадовільний: загальна калорійність його харчування нижча від норми, найцінніші продукти - м'ясо, молоко, риба, овочі, фрукти, тобто білкові та вітамінізовані продукти - споживаються на найнижчому рівні.

Скрутне становище з продовольством висуває на перший план завдання навіть не стільки різкого поліпшення стану продовольчої безпеки країни і розв'язання продовольчої проблеми, скільки забезпечення її стійкості на сучасному рівні, а вже далі – стабільного розвитку продовольчого комплексу.

У вітчизняній науковій літературі часто ідентифікуються поняття “стійкість” і “стійкий, стабільний розвиток”. У дисертації ці поняття розмежовуються. “Стойкість” характеризує незмінність функціонування, здатність не погіршувати основні параметри при негативних зовнішніх і внутрішніх впливах, а “стійкий, стабільний розвиток” означає використання нових факторів і умов.

Специфіка стійкості відтворення в продовольчому комплексі визначається специфікою відтворення в агропромисловому комплексі в цілому, збалансованістю та пропорційністю ресурсів і потреб його функціональних комплексів. Водночас стійкість відтворення в продовольчому комплексі має свою специфіку:

- його зв'язок із сільським господарством більш тісний, ніж інших підкомплексів агропромислового комплексу, оскільки переважна більшість продовольчих товарів виробляється із сільськогосподарської сировини;

- продукти харчування мають обмежені строки зберігання, тому стабільність забезпечення населення продовольством багато в чому залежить не тільки від кількості виробленої сільськогосподарської продукції, а й від умов зберігання цієї продукції, своєчасної її переробки й реалізації;

- стійкість задоволення потреб населення в продуктах харчування не може бути забезпечена в довго- і середньостроковому плані за рахунок резервних фондів продовольства, оскільки є багато видів продовольчих товарів, що швидко псуються;

- значущість стійкості виробництва продовольства (економічна, соціальна, політична) вища, ніж непродовольчих товарів народного споживання.

Доведено, що стійкість функціонування продовольчого комплексу варто відрізнити від стабільності виробництва й споживання продуктів харчування. Стабільність відображає переважно незмінність динаміки, її характер. Стійкість функціонування фіксує зміни пропорцій між потребами і ресурсами продовольства.

Загальна стійкість відтворення в продовольчому комплексі складається зі стійкості продуктивних сил і виробничих відносин. Останні можуть як сприяти відтворенню й використанню потенціалу продуктивних сил, так і перешкоджати цьому. Стійкість відтворення в продовольчому комплексі полягає в здатності безперервно підтримувати оптимальну пропорційність між ресурсами і потребами у всій його системі, в забезпеченні необхідних темпів розвитку в масштабі країни, регіонах і господарських структурах в умовах постійних кризових явищ, з метою задоволення потреб населення в продуктах харчування.

Дослідження засвідчили, що найгостріші кризові ситуації в розвитку продовольчого комплексу відбувалися в Україні не стільки через природно-кліматичні причини, що періодично виникають, скільки через соціально-політичні негаразди та прорахунки в процесі прийняття управлінських рішень. На сьогодні криза в продовольчому комплексі призвела до зниження рівня його стійкості і чекати на її подолання найближчим часом поки що немає підстав. Процес цей довготерміновий, який може бути успішним не за умов “ін’єкцій” у так звані “точки зростання”, а за умов комплексного всеохоплюючого підходу до реформування всієї системи виробничих відносин у продовольчому комплексі на основі інноваційних підходів. Це вимагає перегляду державної продовольчої політики на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, особливо у сфері фінансування підприємств продовольчого комплексу. При цьому необхідно враховувати, що продовольчі ресурси формуються не тільки за рахунок обсягів вітчизняного виробництва. Певною мірою стійкість продовольчого комплексу визначається обсягами й надійністю зовнішньоекономічних зв'язків.

У розділі обґрунтовується необхідність визначення як найпріоритетнішого завдання виробництва, так і забезпечення населення продуктами дитячого харчування. Розв'язання проблеми забезпечення дитячого населення України повноцінним харчуванням залежить не стільки від обсягів його виробництва, асортименту, скільки від доходів населення, розміри яких мають бути достатніми для придбання за рахунок сімейного бюджету відповідних продуктів. У державі відбувається стабільна депопуляція населення, погіршення здоров'я нації та дітей, підвищення рівня дитячої смертності, що є також наслідками катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції, які будуть відчуватись ще не одне століття. У дисертації зазначається, що в Україні майже зовсім не виробляється продуктів дитячого харчування на плодоовочевій, м'ясній, рибній, зернокруп'яній основах. Соціальна значущість розв'язання проблеми дитячого харчування вимагає впровадження низки заходів щодо

здешевлення продукції дитячого харчування та створення умов для підйому виробництва: зменшення або скасування податку на додану вартість на всіх етапах отримання сировини, її переробки та доведення до споживачів; надання пільгових кредитів переробним підприємствам, що виготовляють продукти дитячого харчування, з метою поповнення обігових коштів на закупівлю сировини; передбачення стимулювання виробників екологічно чистої сировини (молока, овочів, фруктів тощо) за дотримання санітарно-гігієнічних умов виготовлення продукції, призначеної для дитячого харчування. Пропонується запровадження адресних дотацій сім'ям з дітьми на придбання дитячих харчових продуктів вітчизняного виробництва, як у всіх розвинутих країнах світу. Сенс такого підходу полягає не лише у виявленні турботи про підростаюче покоління з боку суспільства, а й у підтримці власного виробника, пожвавленні виробництва шляхом посилення зворотних зв'язків між виробниками і споживачами. За умови застосування навіть окремих з вищенаведених заходів має підвищуватися активність у сфері виробництва продуктів дитячого харчування та доведенню цих продуктів до споживачів.

Іншими державними механізмами фінансового забезпечення виробництва продуктів дитячого харчування на регіональному рівні є: випуск облігацій місцевих позик, пільгове банківське кредитування, створення акціонерних товариств за участю великих промислових підприємств, банківських установ, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

У розділі пропонується створити спеціальний державний орган управління з питань забезпечення дитячим харчуванням, будувати спеціалізовані промислові підприємства, формувати для них сировинні зони в регіонах з відповідними екологічними умовами. У великих містах для дітей старшого віку, підлітків, школярів доцільно створювати куштові виробничі кулінарні фабрики миттєвого приготування наборів харчування.

Доводиться дещо парадоксальне положення про визнання пріоритетними галузей, які виробляють безалкогольні і алкогольні напої, мінеральні води. Зрозуміло, що за споживчими якостями вони не є продуктами першої необхідності, але критеріями пріоритетності та оптимальності можуть бути не тільки наявність калорій, білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, а й такі індикатори, як швидкість обороту капіталу, рентабельність, можливості накопичення капіталу. А саме ці галузі продовольчого комплексу забезпечують (природно, при дотриманні певних умов) найбільші надходження до Державного та місцевих бюджетів, найшвидший оборот капіталу.

Значна увага в розділі приділяється дослідженню питань територіальної організації продуктових підкомплексів. Одним з принципів територіальної організації виробництва харчових продуктів є його максимальне наближення до районів споживання, але дотримання цього принципу на практиці пов'язане з певними труднощами. Справа в тому, що кліматично-географічні зони найефективнішої діяльності з вирощування овочів, фруктів, картоплі, як правило, не збігаються територіально з адміністративними регіонами найбільшого скупчення споживачів цієї продукції. Звідси – великі відстані її перевезень, фізичні втрати, погіршення якості, небажані наслідки для виробників і споживачів.

Вирішення взаємовиключного завдання, а саме дотримання на практиці принципу одночасного наближення виробництва до районів вирощування й споживання продукції, є одним з найактуальніших у реструктуризації міського продовольчого комплексу. На прикладі саме такого підкомплексу – картоплепродуктового, який орієнтується на природно-кліматичні умови вирощування сільгосппродукту, а споживання – на райони концентрації населення, переважно міста, досягається оптимальна територіальна організація виробництва. Кінцеві результати цього дослідження наведені на карті-схемі (див. рисунок).

Сутність типового рішення для решти подібних продуктових підкомплексів полягає в тому, що концентрація вирощування сільгосппродукції досягає найвищого рівня в зонах з найкращими природно-кліматичними умовами і традиціями їх вирощування, а споживання - в районах найвищої щільності населення – в містах України.

Карта-схема територіальної організації картоплепродуктового комплексу України

У третьому розділі – “Державне регулювання стабільного розвитку міського продовольчого комплексу” – розглядаються інструменти державного регулювання розвитку міського продовольчого комплексу, питання, пов’язані з можливістю, напрямками, шляхами і методами ліквідації циклічності та подолання сезонності в процесі виробництва продуктів харчування.

Сезонність виробництва, тобто його спади і підйоми впродовж року, характерна для всіх галузей економіки: промисловості, будівництва, транспорту, підприємств виробничої і соціальної інфраструктури тощо. Але найбільш наочно вона виявляється в сільському господарстві і пов’язаних з ним інших галузях продовольчого комплексу. Сезонний характер виробництва негативно позначається на використанні основних фондів, зумовлює циклічність обороту капіталу. Пом’якшення та ліквідація сезонності дає можливість збільшити майже на третину виробництво продукції, поліпшити забезпечення населення продуктами харчування, зменшити втрати сировини і готової продукції, підвищити стабільність розвитку продовольчого комплексу з найменшими суспільними витратами праці. Вивчення причин виникнення сезонності дало змогу виявити галузеві особливості сезонних коливань у різних галузях продовольчого комплексу. В дисертаційному дослідженні встановлено, що спади і підйоми виробничих циклів упродовж року в різних продуктових комплексах мають далеко не однакові причини, а звідси й різними є шляхи, форми і методи пом’якшення та подолання сезонності. Запропонована в роботі модель територіальної організації виробництва доцільна і для інших продуктових підкомплексів – плодоовочевого, виноградарсько-виноробного, м’ясомолочно-переробного та інших.

У дослідженні наводиться класифікація продуктових підкомплексів залежно від причин, що викликають сезонність (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація галузей харчової промисловості України залежно від причин, що викликають сезонний характер їх діяльності

Група	Сезонні галузі харчової промисловості продовольчого комплексу	Обставини, що викликають сезонний характер виробничої діяльності
1	Рибна (промисел у відкритих водоймах), соляна (відкритий видобуток)	Природно-кліматичні умови, недосконалість основних засобів виробництва та технологій видобутку
2	Пивоварна, виробництво безалкогольних напоїв	Сезонність споживання населенням продукції впродовж року
3	М’ясо-, молокопереробна, цукробурякова, плодоовочева, спиртова (при переробці картоплі), виноробна (первинне)	Сезонне надходження сировини на переробку

Як випливає з таблиці, причини, що зумовлюють сезонність виробництва в цих трьох групах галузей продовольчого комплексу України, різні. Зрозуміло, і шляхи їх подолання також різні. Наприклад, для галузей першої групи, річна циклічність діяльності яких залежить від природно-кліматичних умов видобутку солі чи риби, основним напрямом подолання сезонності є вдосконалення знарядь праці та технології. До другої групи сезонних галузей продовольчого комплексу належать ті з них, циклічність виробництва яких зумовлюється сезонним упродовж року характером споживання продукції. Це пивоварна та безалкогольна промисловість. Ліквідація сезонності виробництва в цій групі залежить не тільки від вдосконалення організації зв’язків між промисловістю і торгівлею, розширення мережі фірмових спеціалізованих закладів громадського харчування, а й від власної ініціативи підприємств. Зокрема, йдеться про значне розширення асортименту продукції залежно від періоду року. Для більш рівномірного завантаження виробничих потужностей і повнішого

задоволення потреб населення впродовж року доцільно, наприклад, пивоварним заводам виготовляти взимку щільні, трудомісткіші, а влітку – легкі сорти пива. Асортимент безалкогольних напоїв, які виробляються влітку, має бути таким, щоб їх смакові якості найбільш повно виявлялися в охолодженому вигляді, а взимку – в підігрітому.

Найбільш численною групою сезонних галузей промисловості продовольчого комплексу України є третя, до якої входять галузі, що переробляють сировину сільськогосподарського походження: м'ясо-, молокопереробна, цукробурякова, плодоовочева, первинне виноробство. Сезонність виробництва цих галузей зумовлюється сезонним надходженням сільгоспсировини на промислову переробку. Усунення або пом'якшення сезонних коливань у виробництві кінцевої продукції залежить від рівномірності надходження на переробку сировини впродовж року. Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що виробництво тваринницької продукції та її переробка промисловістю можуть бути рівномірними впродовж всього року. Разом з тим складніша ситуація з пом'якшенням та ліквідацією сезонності в галузях, які переробляють сировину рослинного походження: цукробуряковій, плодоовочевій, первинного виноробства та інших, де сезонність надходження сировини проявляється значно різкіше. Так, на цукрові заводи сировина на переробку надходить лише впродовж двох, максимум трьох місяців, виноград на заводи первинного виноробства – впродовж одного місяця. Разом з тим сучасний рівень розвитку продуктивних сил не дає змоги в кліматичних умовах України цілорічно постачати на промислові підприємства сировину рослинного походження в її природному стані та здійснювати економічно-ефективну промислову переробку впродовж всього року. Повністю усунути сезонність виробництва в названих галузях продовольчого комплексу неможливо. Сільське господарство має деякі специфічні особливості, яких неможливо уникнути. Найсуттєвіша з них в нашому контексті – це незбійність у часі робочого і виробничого процесів. Наприклад, виробничий процес, що відбувається під впливом природних факторів, які не підвладні “волі людини”, саме і зумовлює сезонність. Отже, циклічний впродовж року характер виробництва в галузях сільського господарства відкритого ґрунту із зрозумілих причин в умовах України – явище об'єктивне.

У розділі обґрунтована реальна необхідність залучення до виконання сезонних сільськогосподарських робіт в періоди їх пікових навантажень додаткової робочої сили, здійснено порівняльний аналіз економічної ефективності різних організаційних форм залучення додаткової робочої сили до виконання сільськогосподарських робіт у сезон “пікових” навантажень. Доводиться, що на сучасному етапі і в перспективі найефективнішою організаційною формою ліквідації в сільському господарстві України сезонного дефіциту робочої сили є залучення до виконання відповідних робіт незайнятого міського економічно активного населення на засадах оплачуваних громадських робіт. Важливе місце в дослідженні відводиться мотивації робіт, вдосконаленню системи оплати праці в цій сфері діяльності. Пропонується оплату праці залучених робітників нараховувати за двома видами розцінок: за тарифом за обсяг виконаних робіт та заохочувальними, що об'єднують оплату за тарифом з преміями та доплатами, наприклад за умови якісного виконання заданого обсягу в терміни, обумовлені трудовою угодою, тощо. Мотиваційними стимулами до праці можуть також стати система і нормативи податків, методи планування, пільги, обмеження тощо. На основі аналізу залучення робочої сили в період пікових навантажень в дослідженні обґрунтовані практичні рекомендації щодо розширення масштабів громадських робіт у сільському господарстві України, вдосконалення законодавчо-нормативної бази, методів мотивації і підвищення престижу громадських робіт, організаційних механізмів їх проведення. Зокрема пропонується, базуючись на досвіді Сполучених Штатів Америки, де в сезон максимального навантаження залучається в сільське господарство 1-2 млн осіб - іммігрантів та тимчасово безробітних, використовувати на сезонних роботах трудовий потенціал іммігрантів, що може частково вирішити загальнодержавну проблему працевлаштування біженців та стати суттєвим чинником економічного розвитку. Але розв'язання цієї проблеми неможливе без удосконалення чинного законодавства.

Доводиться, що збільшення строків виробничого періоду в галузях міського продовольчого комплексу та покращення його роботи може досягатись також шляхом подовження часу зберігання рослинної сировини, вдосконалення способів і технології її зберігання. В дисертації обґрунтовується доцільність використання альтернативних форм і методів зберігання сировини і готової продукції, таких як побудова підземних сховищ і використання іонізуючого опромінення. Особливо придатні названі форми зберігання для високоурбанізованих територій. Україна, як показано в дисертації, має сприятливі умови для масового використання названих альтернативних методів зберігання сировини і готової продукції. Визначальну роль у цьому процесі мають відігравати органи місцевого самоврядування, які повинні відводити відповідні території для підземних сховищ, що значно підвищить ефективність використання міського простору в умовах його обмеженості.

У **четвертому розділі** – *“Удосконалення механізму державного управління міським продовольчим комплексом”* – розглядаються підходи до вдосконалення адміністративно-організаційного та фінансово-економічного механізмів управління міським продовольчим комплексом (на прикладі найбільшого міста України – м. Києва); наводиться авторське тлумачення поняття *“механізм державного управління продовольчим комплексом”*, висвітлюються питання забезпечення сировиною виробничих потужностей харчової та переробної промисловості великих міст, покращення якості сировини, що надходить на переробку, та готової продукції до споживачів, поліпшення зв'язків між виробником і споживачем; розглядаються питання використання програмно-цільових методів управління і стратегічного планування, визначення пріоритетів розвитку, реформування структури і методів розробки і реалізації державної продовольчої політики.

Аналіз наукової літератури показав, що сьогодні серед науковців і фахівців-практиків немає одностайної думки щодо визначення поняття *“механізм державного управління продовольчим комплексом”*. Авторська позиція з цього питання полягає в тому, що це виробничі, господарські відносини, які діють у межах певної матеріально існуючої структури продовольчого комплексу та змушують діяти такі структури (елементи) в необхідному для суспільства режимі з метою безперебійного і найефективнішого забезпечення населення країни продовольством. До елементів системи державного механізму належать: існуюча структура управління, ціни, податки, акцизи, фінансово-кредитні відносини, планування та інші інструменти і методи. Вони мають забезпечувати діяльність виробничого апарату в найефективнішому режимі. Без відповідних мотиваційних засад виробничий апарат продовольчого комплексу перетворюється на *“брухт”*, він або фізично деградує, або його розкрадають.

У розділі аналізується існуючий стан управлінської системи продовольчого комплексу великого міста. Хоча, судячи з фактичного стану справ, цю систему можна визнати в цілому більш-менш задовільною, проте вона вимагає коригування. Аналіз структури управління процесами виробництва і постачання населенню продуктів харчування свідчить про необхідність внесення змін як на рівні міського продовольчого комплексу, так і на загальнодержавному. Дослідження показали, що найчастіше заступник міського голови відповідає за два найбільш значні за масштабами і соціальним значенням сектори економіки – продовольче забезпечення і побутове обслуговування мешканців міста. Ці галузі відрізняються між собою економічним призначенням продукції, професійно різним складом працюючого персоналу, несхожим техніко-технологічним виробничим апаратом. В обов'язки заступника міського голови входять також виконання ще деяких функцій, наприклад таких, як керівництво управлінням з питань підприємництва тощо. Зрозуміло, що кількість галузей, секторів економіки, які потребують координації та управління, завжди буде більшою, ніж керівних працівників, але серед безлічі галузей є такі, без яких не може діяти, існувати будь-яка сфера діяльності. Так, без задоволення потреб населення в продовольстві неможливе існування не тільки іншого виробництва, але й самої людини. Видається доцільним, щоб за

продовольче забезпечення відповідали окрема посадова особа і окремий управлінський підрозділ, принаймні на рівні великого міста, міської агломерації або області.

На загальнодержавному рівні проблеми складніші, апарат нинішнього Міністерства аграрної політики України, навіть судячи з назви самого міністерства, формувався переважно із спеціалістів-аграріїв. У процесі “перебудови” були ліквідовані Міністерство харчової промисловості України, Міністерство м'ясомолочної промисловості України, тобто ті відомства, які відповідали за виготовлення кінцевого продукту, що значно загальмувало розвиток міських продовольчих комплексів, особливо в зоні міських агломерацій. Побудова апарату управління з реалізації державної продовольчої політики має ґрунтуватись на пріоритетних позиціях харчової, переробної промисловості, а не сільського господарства, яке перебуває в занепаді. Чим швидше це відбудеться, тим ефективніше функціонуватиме продовольчий комплекс України. Для цього пропонується перейменувати Міністерство аграрної політики в Міністерство продовольчої політики з усіма економіко-організаційними, а не тільки етимологічними наслідками, яке б визначало стратегічні напрями розв'язання продовольчої проблеми та забезпечувало б продовольчу безпеку в Україні, тобто впроваджувало б у життя основні напрями державної продовольчої політики.

Доведено, що основним інструментом державного управління в постіндустріальному суспільстві, в тому числі у сфері регулювання розвитку міського продовольчого комплексу, залишатиметься планування, передусім стратегічне. При цьому увага акцентується на тому, що в умовах багатуокладної економіки стратегічні плани, насамперед, повинні розроблятися для тих галузей, сфер економіки, які можна назвати “точками зростання”, реструктуризація яких майже автоматично змінює на краще соціально-економічну ситуацію в країні, регіоні, місті. Разом з тим стратегічний план має бути обов'язковим до виконання. Це зумовлюється не тільки директивами, а й держзамовленням, яке обов'язково передбачає найвищу вигоду для його отримувача (під держзамовленням у цьому контексті розуміється не тільки безпосередня оплата, а й інші економічні методи матеріального заохочення виробника: пільги, податки, кредитування тощо).

Значна увага в роботі приділяється методам визначення соціально-економічних пріоритетів, без чого неможливо розробити стратегічний план. Наголошується, що необхідна докорінна перебудова діючої в країні системи визначення соціально-економічних пріоритетів її розвитку, а також методів реалізації найважливіших першочергових завдань. Це можливо за умови розробки і впровадження в практику державного управління законодавчої регламентації такої процедури, як визначення і реалізація пріоритетів, а саме – пропонується прийняття Закону України “Про визначення і реалізацію пріоритетних програм соціально-економічного розвитку України”. Звичайно, назва закону умовна. Але його сутність, положення повинні мати пряму дію відносно встановлення критеріїв пріоритетності, визначення державного органу, який формує в країні політику “пріоритетів”, розробляє шляхи, форми, методи її здійснення, координує і контролює реалізацію пріоритетних, законодавчо затверджених заходів соціально-економічного розвитку країни.

Значна увага в роботі приділяється методам визначення соціально-економічних пріоритетів, без чого неможливо розробити стратегічний план.

У сучасних умовах, коли рівень інвестиційної активності в Україні є низьким, а фізична зношеність і моральна застарілість виробничого апарату вимагають прискорення інноваційних процесів, саме останні критерії стають вирішальними при визначенні пріоритетності тієї чи іншої галузі, сфери діяльності. Як тільки виникає питання про прискорений розвиток будь-якого сектора економіки або вирішення будь-якої проблеми, завжди постає завдання винайдення необхідних для цього коштів. Отже, сьогодні критерієм пріоритетності має бути здебільшого швидкість обороту капіталу і обсяги коштів для потенційного його накопичення.

У дисертаційній роботі доводиться, що харчова промисловість як основа міського продовольчого комплексу на сьогодні є стабільним та поступово зростаючим сектором економіки міста з максимально швидким оборотом капіталу і високим рівнем рентабельності. Її подальший розвиток має передбачати реалізацію комплексу пріоритетних заходів щодо:

– створення бази для виробництва тих видів продукції, які потенційно можуть виготовлятися виключно з вітчизняної сировини на основі взаємовигідного партнерства з іншими регіонами України;

– організації та реорганізації інтеграційного процесу за участю підприємств аграрного сектора, торгівлі і громадського харчування, науки і машинобудівного комплексу, виробництв малої потужності;

– подальшого розвитку науково-виробничої бази з випуску сучасних видів таропакувальних матеріалів і конструкцій; розробки і впровадження перспективних технологій, що передбачають скорочення втрат при обробці продуктів, глибоку комплексну переробку сировини і зменшення відходів виробництва за рахунок випуску супутніх продуктів;

– розширення виробництва продуктів харчування підвищеної харчової і біологічної цінності;

– створення спільних виробництв на основі партнерства з провідними закордонними фірмами і представниками країн Союзу незалежних держав з виробництва продукції, сировина і технології виготовлення якої не є традиційними для вітчизняних товаровиробників;

– посилення ролі органів місцевого самоврядування та громадських організацій у сфері регулювання та контролю якості виробництва продуктів харчування.

Окремі пріоритетні напрями зумовлюються певними особливостями господарювання в країні і мають орієнтуватись на принципи продовольчої безпеки держави. Так, умовами створення спільних виробництв мають бути:

– взаємовигідна реалізація продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому (експорт) ринках;

– збільшення обсягів експортних поставок продукції, яка традиційно користується попитом на зовнішньому ринку, а також конкурентоспроможної продукції, споживчі властивості якої привабливі для населення зарубіжних країн;

– посилення контролю за якістю і безпекою імпортової сировини і продовольства, їх обов'язкова санітарна та ветеринарна сертифікація.

Досягнення стратегічних цілей розвитку міського продовольчого комплексу залежатиме від ефективності дії відповідних державних механізмів, найважливішими з яких виступають бюджетно-фінансова, інвестиційна та інноваційна політики, механізми формування конкурентного середовища та підтримки внутрішніх виробників товарів і послуг. Проведений у дисертаційній роботі аналіз показав, що на сучасному етапі згадані механізми використовуються, але існують аспекти і ніші, які вимагають вдосконалення і заповнення.

Серед інструментів регулювання міського продовольчого комплексу, які необхідно більш широко використовувати для подальшого його розвитку, слід відзначити: виставкову діяльність (вона не тільки дає змогу встановлювати ділові контакти між виробниками і споживачами харчових продуктів, поширювати передовий досвід їх виробництва і реалізації, знайомити спеціалістів і широку громадськість з новими технологіями виробництва, виробами, завойовувати нові ринки та зберігати існуючі, а й виконує функції реклами підприємств, організацій, їх товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках), програмно-цільові методи управління, розвиток партнерських зв'язків у межах комплексу, мотиваційні підходи до керівників та трудових колективів підприємств тощо.

Основою ефективного використання згаданих механізмів є вдосконалення й розвиток нормативно-правових засад їх функціонування, що означає внесення змін до чинних та прийняття низки нових законів, які б розширювали можливості їх застосування для досягнення стратегічних цілей розвитку міських продовольчих комплексів, а отже, населених пунктів, регіонів та держави в цілому в нових умовах господарювання.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження механізмів державного управління міським продовольчим комплексом й узагальнення його результатів у цілому підтверджують, що вихідна методологія правильна, поставлені завдання реалізовані, мета досягнута, покладена в основу дослідження наукова позиція автора себе виправдала й гіпотеза підтвердилася. На основі здійсненого дослідження зроблені такі висновки і запропоновані пропозиції, що мають теоретичне і практичне значення:

1. Всебічний аналіз наукових джерел, присвячених проблемі державного управління міським продовольчим комплексом, свідчить, що державне управління міським продовольчим комплексом є однією з найважливіших управлінських і організаційних проблем, рівень наукової розробки якої недостатній і не відповідає сучасному розвитку наукової галузі “державне управління”. Сьогодні гостро відчувається потреба в комплексних дослідженнях механізмів державного управління міським продовольчим комплексом, особливо в розробці нової нормативно-правової бази, уточненні його змісту та сутності.

2. У дисертації доведено, що продовольча проблема залишається як у глобальному масштабі, так і в межах окремих країн, найактуальнішою в економічному та соціальному аспектах. Виходячи з цього вона характеризується наявністю економічної та соціальної складових. До економічної слід віднести великі витрати суспільної праці на виробництво продуктів харчування. Що стосується соціального аспекту продовольчої проблеми, то він полягає в забезпеченні всіх верств населення продуктами харчування на порівняно однопорядковому рівні хоча б у кількісному калорійному вимірі. Тобто йдеться про доходи населення, ціни на продукти харчування, їх доступність, передусім для найменше захищених категорій населення – дітей, пенсіонерів, інвалідів. Жодна країна світу не розв’язала продовольчої проблеми в тому розумінні, яке викладене в цій дисертаційній роботі: кількісному і якісному, економічному і соціальному аспектах.

3. Забезпечення продовольчої безпеки залишається актуальним як у світовому, так і в регіональному аспектах. Для України продовольчу безпеку слід розглядати в контексті можливостей держави гарантувати задоволення попиту в продовольстві на рівні, що забезпечує нормальний фізіологічний та інтелектуальний рівень життєдіяльності власного населення, гостей, туристів. Ураховуючи сприятливі природно-кліматичні умови й традиційно-історичний досвід населення, Україна повинна брати активну участь у міжнародному поділі праці з метою розв’язання продовольчої проблеми в глобальному аспекті. Для України орієнтація господарства на експорт продовольства може стати одним з найпріоритетніших напрямів державної зовнішньоекономічної політики.

4. Дослідженням встановлено, що традиційним і найважливішим джерелом одержання продуктів харчування є сільське господарство. Воно ще довго відіграватиме цю роль. Проте потенційно більші можливості для розв’язання продовольчої проблеми і забезпечення продовольчої безпеки має аквакультура. Україна має сприятливі умови для високоінтенсивного розвитку як сільського господарства, так і аквакультури. Процеси урбанізації, постійне зростання чисельності й частки міського населення, яке відокремлене територіально і професійно від цих джерел постачання йому продуктів харчування в натуральному вигляді, вимагають інтенсивного розвитку харчової і переробної промисловості. Все більша частина сільськогосподарських продуктів, а тим більше продуктів аквакультури, що потрапляють на стіл мешканців міст, потребують промислової і кулінарної переробки. Як наслідок сільське господарство, аквакультура формуються як сировинні бази харчової промисловості. Саме остання виступає організуючою ланкою для своєї сировинної бази, диктує, визначає вимоги до якості сільгоспсировини, різних видів аквакультури стосовно їх придатності до подальшої технологічної обробки і переробки на шляху до кінцевого споживача. Харчова, переробна промисловість, яка в основному зосереджена в містах, все більше виступає інтегратором усіх галузей міського продовольчого комплексу: сільського господарства, аквакультури – харчової, переробної промисловості – системи реалізації кінцевого продукту.

Обґрунтовано, що міське населення висуває інші вимоги до харчових і поживних якостей продуктів харчування, ніж сільське населення. Міський житель не має можливості споживати їжу в її первинній природній якості, обов'язкова її обробка і переробка на промислових підприємствах харчової і переробної промисловості з метою зменшення фізичних втрат, зберігання поживних якостей, перетворення у зручний для споживання вигляд. Виходячи з цього доведено, що найістотнішим моментом в еволюції організаційних форм суспільного виробництва продуктів харчування, розвитку науково-технологічного прогресу та урбанізації сьогодні є те, що виробником кінцевого продукту стала харчова промисловість, а сільське господарство перетворилось на її сировинну базу.

5. Дослідження показало, що продовольчий і агропромисловий комплекси відрізняються між собою продуктовою структурою. Якщо до складу агропромислового комплексу входять галузі, які переробляють сільгоспсировину, але з неї не виробляють продовольчі товари, а виготовляють вироби широкого вжитку: шкіряні, бавовні товари, тканини тощо, то в структуру продовольчого комплексу входять продукти, які не виготовляються із сільськогосподарської сировини, – сіль, риба, інші морепродукти. Поширене у вітчизняній науці і практиці положення про включення до складу агропромислового або продовольчого комплексу такої сфери, як “виробництво засобів виробництва” для сільського господарства, харчової промисловості, торгівлі не є методологічно коректним. Якщо застосовувати викладений підхід, то слід визнати, що продовольчий комплекс тотожний усій економіці, народному господарству, що априорі неправильне. Помилковість цієї позиції виявляється при прийнятті управлінських рішень як на регіональному рівні, так і на рівні держави.

Визначено, що єдиним критерієм комплексоутворення може бути тільки технологічний взаємозв'язок галузей, що виробляють кінцевий продукт. Решта утворень, які не базуються на такому технологічному стрижні, але все ж якось пов'язані з технологічним ланцюгом, підпадають під визначення такого поняття, як кластер.

В Україні сьогодні існує понад 500 міських населених пунктів. В середньому на кожні 1300 км² території припадає одне місто, тобто в державі немає територій, на яких не відчувається міський вплив. У цьому плані є підстави стверджувати, що в Україні існує загальнодержавний міський продовольчий комплекс і можливе дослідження проблем його розвитку в широкому народногосподарському аспекті. Але найбільш наочно явище міського продовольчого комплексу виявляється на рівні великих міст і міських агломерацій, а також монофункціональних міст харчової спеціалізації. Що стосується монофункціональних міст, які розташовані в зоні міської агломерації великих міст, то в дослідженні розроблена модель оптимізації їх галузевої структури (на прикладі м. Яготина в зоні тяжіння Київської міської агломерації). Модель може бути використана для вирішення типових завдань на всій території України.

6. Дослідженням встановлено, що продовольчий комплекс міста є відкритою системою, яка складається з органічно пов'язаних між собою галузей виробництв, розташованих на території міста і в його приміській зоні, та охоплює виробництво, переробку, транспортування, зберігання й реалізацію продуктів харчування. Тобто продовольчий комплекс міста може бути представлений як взаємопов'язана сукупність спеціалізованих, допоміжних і обслуговуючих виробництв, зосереджених на певній території (у місті та приміській зоні), що охоплюють виробництво, переробку й реалізацію харчових продуктів.

7. Доведено, що критерієм оптимальності розвитку продовольчого комплексу не може бути ні мінімізація витрат суспільної праці, ні максимізація прибутку. Кожен із цих критеріїв при виробництві такого вітального продукту, як продовольство, є важливим, але далеко не вичерпним. Використання при виробництві продуктів харчування показників мінімізації суспільної праці або максимізації прибутку доцільне лише як допоміжних індикаторів. Основним і єдиним критерієм оптимальності продовольчого комплексу може бути лише досягнення такого рівня виробництва продуктів харчування, який би забезпечував потреби населення відповідно до науково обґрунтованих фізіологічних норм споживання.

Скрутне становище з продовольством в Україні висуває на перший план завдання навіть не стільки різкого поліпшення стану продовольчої безпеки країни і розв'язання продовольчої проблеми на державному рівні, скільки хоча б забезпечення її стійкості на сучасному рівні, яка дасть можливість для стабільного розвитку продовольчого комплексу. При цьому слід зазначити, що подолати кризові явища у цій сфері можна лише впродовж тривалого часу і не за умов "ін'єкцій" у так звані "точки зростання", а за умови використання комплексного всеохоплюючого підходу до реформування всієї системи виробничих відносин у продовольчому комплексі на основі інноваційних підходів.

8. Визначено, що один з таких інноваційних підходів має стосуватися перегляду державної політики щодо вдосконалення фінансування розвитку підприємств міського продовольчого комплексу, але не за рахунок коштів сільського господарства, а за рахунок цілеспрямованого фінансування (або стимулювання з боку державних та місцевих органів влади) випуску життєво необхідних та впровадження нових видів продукції в галузі.

Здійснений у роботі аналіз показав, що одним з найпріоритетніших завдань державної політики в продовольчій сфері має бути виробництво продуктів дитячого харчування і забезпечення ними населення. Заради вирішення цього завдання можна скоротити будь-які інші витрати, передбачені державним та місцевими бюджетами. Вирішення проблеми забезпечення дитячого населення України повноцінним харчуванням залежить не стільки від обсягів його виробництва, асортименту, скільки від спроможностей населення щодо його придбання. В Україні виробляється достатньо продуктів дитячого харчування на молочній основі, але майже зовсім не виробляються продукти на плодоовочевій, м'ясній, рибній, зернокруп'яній основах. Для виправлення такої ситуації, враховуючи відсутність цілеспрямованих державних капітальних вкладень у будівництво нових підприємств і соціальну важливість питання, пропонується: залучати до цього власні кошти населення через державні та муніципальні позики під гарантії держави; створити спеціальний державний управлінський орган з питань дитячого харчування; будувати спеціалізовані промислові підприємства та формувати для них сировинні зони в регіонах з безпечними екологічними умовами. Крім того, у великих містах для дітей старшого віку, підлітків, школярів доцільно створювати кущові виробничі кулінарні фабрики миттєвого приготування наборів харчування.

Пріоритетним на сьогодні напрямом розвитку продовольчого комплексу залишатиметься виробництво безалкогольних виробів, мінеральних вод, а за певних умов – також виробництво алкогольних напоїв. Останні не є продуктами першої необхідності, але критеріями пріоритетності може бути не тільки наявність калорій, білків, жирів, вуглеводів, вітамінів в продуктах харчування. На сучасному етапі критеріями оптимальності можуть виступати такі індикатори, як рентабельність, швидкість обороту капіталу, здатність до його накопичення. Якщо підходити з позиції цих критеріїв, то останнім галузям у межах продовольчого комплексу конкурентів немає.

9. Одним з найбільш оперативних і найефективніших механізмів державного регулювання стабільного розвитку міського продовольчого комплексу в Україні має стати пом'якшення і подолання сезонності у виробництві продуктів харчування. Сезонні коливання спричиняються в різних галузях продовольчого комплексу різними обставинами. В рибодобувній та соляній промисловості – це природно-кліматичні умови, де основним напрямом подолання сезонності є вдосконалення знарядь праці та технології. В цих галузях сезонність виробництва може бути подолана повністю. В пивоварній та безалкогольній промисловості, враховуючи циклічний характер споживання їх продукції, подолання або пом'якшення сезонності пов'язане з вирішенням питання рівномірного завантаження виробничих потужностей підприємств та з розширенням мережі спеціалізованої торгівлі цими товарами. Усунення або пом'якшення сезонних коливань у виробництві кінцевої продукції на підприємствах, що переробляють сировину сільськогосподарського походження (м'ясо-, молокопереробна, цукробурякова, плодоовочева, спиртова, первинне виноробство та інші), залежить здебільшого від рівномірності надходження на переробку сировини впродовж року.

Дослідження показало, що сучасний рівень розвитку продуктивних сил не дає змоги в кліматичних умовах України цілорічно постачати на промислові підприємства сировину рослинного походження, враховуючи особливості сільськогосподарського виробництва (незбіжність у часі робочого і виробничого періодів, яке і зумовлює сезонність) у її природному свіжому вигляді та здійснювати економічно ефективну промислову переробку впродовж всього року. Тому пропонується якнайширше залучати до виконання сезонних сільськогосподарських робіт у період їх пікового навантаження додаткову робочу силу, що є економічно необхідним, а формою такого залучення можуть бути оплачувані громадські роботи. В дослідженні доведено, що найсприятливіші умови для організації оплачуваних громадських робіт у сільському господарстві існують саме в межах міського продовольчого комплексу із залученням до їх виконання тимчасово незайнятих міських жителів, у тому числі й іммігрантів.

Обґрунтовано, що строки виробничого періоду можуть збільшуватись також шляхом подовження часу зберігання рослинної сировини у сховищах, вдосконалення способів і технології її зберігання. Прогресивними способами зберігання значних мас сировини і продукції в умовах високоурбанізованої території може стати використання для цієї мети підземного простору та установок іонізуючого опромінення.

10. Як показали дослідження, високоефективне і стабільне функціонування всіх елементів продовольчого комплексу може бути забезпечене лише за наявності адекватного державного механізму, який у межах певної реально існуючої структури змушує діяти ці елементи продовольчого комплексу в необхідному для суспільства режимі з метою безперебійного забезпечення населення країни продовольством за науково обґрунтованими фізіологічними нормами споживання. До елементів системи механізму належать існуюча структура управління, ціни, податки, акцизи, фінансово-кредитні відносини, планування та інші мотиваційні елементи.

Доведено, що існуюча адміністративно-організаційна система управління міським продовольчим комплексом в Україні більш-менш задовільна, проте вона вимагає коригування відповідно до еволюційних тенденцій розвитку продовольчого комплексу. Недоцільно мати в структурі державних органів управління Міністерство аграрної політики, а в його складі - підрозділи, які відповідають за виготовлення кінцевого продукту і диктують організаційні і технологічні умови для сільського господарства. Вирощування сільгоспсировини виключно для переробки потребує якщо не відновлення Міністерства харчової промисловості, яке повинно бути організуючою силою щодо сільського господарства, то, принаймні, перейменування Міністерства аграрної політики України в Міністерство продовольчої політики України з усіма економіко-організаційними, а не тільки етимологічними наслідками, яке б визначало стратегічні напрями розв'язання продовольчої проблеми і забезпечувало б продовольчу безпеку в Україні, тобто впроваджувало б у життя основні напрями державної продовольчої політики.

Установлено, що основним інструментом державного управління в постіндустріальному суспільстві залишатиметься планування, передусім, стратегічне. В умовах багатокладної економіки стратегічні плани, насамперед, мають розроблятися для тих галузей, сфер економіки, які можна назвати "точками зростання", реструктуризація яких майже автоматично змінює на краще соціально-економічну ситуацію в країні, регіоні, місті. Разом з тим стратегічний план має бути обов'язковим до виконання. Це зумовлюється не тільки директивами, а й держзамовленням, яке обов'язково передбачає найбільшу вигоду для його отримувача (під держзамовленням в цьому контексті розуміється не тільки безпосередня оплата, а й інші економічні методи матеріального заохочення виробника: пільги, податки, кредитування тощо). Потрібно також посилити відповідальність за невиконання держзамовлення (підприємства і організації незалежно від їх форми власності і підпорядкування мають нести матеріальну, економічну, а в деяких випадках - і адміністративну відповідальність перед державою як замовником).

11. Обґрунтовано, що міський продовольчий комплекс в умовах постіндустріальної економіки є реальним об'єктом державного регулювання і управління. Він має чіткі межі, власну адміністративно-організаційну структуру, кадровий потенціал, виробничий апарат і повинен враховуватися відповідним чином при розробці загальнодержавних, регіональних і місцевих цільових програм. Тільки в цьому разі можливий стабільний розвиток міського продовольчого комплексу, розв'язання продовольчої проблеми і забезпечення продовольчої безпеки держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Лебединська О.Ю. Міський продовольчий комплекс: організація та управління.: Монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 272 с.
2. Лебединська О.Ю. Реструктуризація картоплепродуктового комплексу України.: Монографія. – Ужгород: Патент, 2003. – 58 с.
3. Лебединська О.Ю. Безалкогольна промисловість України (державна політика, управління, конкурентоспроможність): Монографія. – К.: ГРОТ, 2000. – 144 с.
4. Аржевітін С.М., Кіпот О.І., Лебединська О.Ю. Концентрація виробництва і малий бізнес в харчовій промисловості: Монографія / За ред. Ю.П.Лебединського. – К.: ГРОТ, 1999. – 108 с. – Авторських – С. 4–76.
5. Лебединська О.Ю. Ринкова трансформація економіки АПК: Кол. моногр.: У 4 ч. / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ, 2002. – 756 с. – Авторських – С. 367–370.
6. Монофункціональні шахтарські міста: регулювання розвитку / О.Ю. Лебединська, О.І.Васильєва, О.М.Єгоров, І.М. Жабінець, В.І.Ханін – Ужгород: Патент, 2002. – 264 с. – Авторських - С. 4-63; 127–161.

Статті в наукових фахових виданнях

7. Лебединська О.Ю. Використання іонізуючого опромінення для зберігання харчових продуктів у густонаселених регіонах // Упр. сучасн. містом. – 2002. – № 7–9 (7). – С. 51–55.
8. Лебединська О.Ю. Використання міського підземного простору для господарських і побутових цілей // Упр. сучасн. містом. – 2001. – № 1. – С. 124–129.
9. Лебединська О.Ю. Залучення міських трудових ресурсів до сезонних сільськогосподарських робіт // Упр. сучасн. містом. – 2001. – № 3. – С. 59–73.
10. Лебединська О.Ю. Залучення міських трудових ресурсів до сезонних сільськогосподарських робіт // Упр. сучасн. містом. – 2001. – № 4. – С. 33–47.
11. Лебединська О.Ю. Критерії та методичні підходи до визначення потреб міського населення в продуктах харчування // Упр. сучасн. містом. – 2003. – № 7–9 (11). – С. 23-30.
12. Лебединська О.Ю. Продовольча проблема і продовольча безпека // Вісн. НАДУ. – № 4. – 2003. – С. 117–124.
13. Лебединська О.Ю. Соціально-економічні проблеми малих міст України // Упр. сучасн. містом. – 1999. – № 1. – С. 40–42.
14. Лебединська О.Ю. Соціально-економічні проблеми монофункціональних міст України // Упр. сучасн. містом. – 2000. – № 2. – С. 18–23.

15. Лебединська О.Ю. Стратегічне планування і визначення стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку регіонів // Упр. сучасн. містом. - 2003. - № 10-12 (12). - С. 102-107.
16. Лебединська О.Ю. Управління міським продовольчим комплексом // Зб. наук. пр. УАДУ. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – С. 138–141.
17. Лебединська О.Ю. Шахтарські міста України: to be or not to be? // Упр. сучасн. містом. – 2003. – № 1–3(9). – С. 152–155.
18. Лебединська О.Ю., Капінус Є. Методичні підходи до визначення пунктів розміщення переробних підприємств продовольчого комплексу України // Упр. сучасн. містом. – 2002. – № 4–6(6). – С. 14–23. – Авторських – С. 14–18.
19. Лебединська О.Ю. Виробництво продуктів дитячого харчування // Упр. сучасн. містом. – 2004. – № 1–3 (13). – С. 62–67.
20. Козюра І., Лебединська О., Наврузов Ю. Регіональне управління і місцеве самоврядування // Упр. сучасн. містом. – 2001. – № 4–6(2). – С. 153–161. – Авторських – С. 153–156.
21. Корецький С., Ковтун Т., Лебединська О. З досвіду практичного використання методики вивчення стану та динаміки громадської думки // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 1. – С. 134–141. – Авторських – С. 137–139.
22. Корецький С., Лебединська О., Міненко М. Методика прогнозування обсягів реалізації тютюнових виробів // Вісн. УАДУ. – 2003. – № 2. – С. 199–204. – Авторських – С. 199–200.
23. Корецький С., Лерман Л., Лебединська О.Ю. Прогнозування розвитку соціально-економічних систем на основі методів динамічного факторного аналізу // Вісн. УАДУ. – 2001. – № 3. – С. 129–135. – Авторських – С. 129–131.
24. Лебединська О.Ю. Степаненко А.В. Розвиток і розміщення продуктивних сил в умовах глобалізації та регіоналізації світогосподарських процесів // Вісн. УАДУ. – 2003. – № 1. – С. 162–171. – Авторських – С. 162–168.

***Програми, навчальні посібники, статті в інших виданнях,
тези доповідей***

25. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів України: Навч. посіб. / В.М. Вакуленко, О.С. Ігнатенко, О.Ю. Лебединська та ін. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 112 с. – Авторських – С. 23–29, 72–76, 100–104.
26. Козюра І.В., Лебединська О.Ю. Міське самоврядування в Україні (становлення та еволюція): Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. – Ужгород: Патент, 2003. – 224 с. – Авторських – С. 93–215.
27. Організація роботи голови районної державної адміністрації: Довідник / Ю.П. Лебединський, В.М. Бабаєв, О.Ю. Лебединська та ін. Під ред. Ю.П. Лебединського, В.М. Князева. – К.: Вид-во РВПС України НАН України, 2003. – 391 с. – Авторських – С.5–42.
28. Козюра І., Лебединська О. Міське самоврядування і регіональна політика (огляд магістерських робіт УАДУ за 2002 р.) // Упр. сучасн. містом. – 2002. – № 10–12 (8). – С. 99–105. – С. 99–101.
29. Лебединська О.Ю. Суспільні реформи та становлення громадського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: УАДУ, 2001. – 380 с. – Авторських – С. 269–271.
30. Лебединська О.Ю. Державне сприяння впровадженню підприємствами маловідходних технологій та організації безвідходних виробництв // Проблеми та перспективи створення і впровадження нових ресурсо- та енергоощадних технологій, обладнання в галузях харчової і переробної промисловості: Матеріали VI міжнар. наук.-техн. конф. – К.: УДУХТ, 2000. – С. 122–123. – Авторських – С. 122–123.

АНОТАЦІЇ

Лебединська О.Ю. Механізми державного управління міським продовольчим комплексом. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2004.

Дисертація присвячена питанням формування і становлення продовольчого комплексу в умовах ринкової економіки. Основна мета дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні наявності міського продовольчого комплексу як реального об'єкта державного управління, висвітленні його ролі й місця в розв'язанні продовольчої проблеми і забезпеченні продовольчої безпеки держави в умовах економічно розвинутої постіндустріальної ринкової економіки.

Показано роль і місце міського продовольчого комплексу в розв'язанні продовольчої проблеми і забезпеченні продовольчої безпеки країни. Значна увага приділяється стану і перспективам використання основних джерел продуктів харчування – сільського господарства, аквакультури, харчової і переробної промисловості, еволюції організаційних форм створення продовольчого фонду країни і задоволення потреб населення в продуктах харчування. Визначаються критерії оцінки стану і гостроти продовольчої проблеми та продовольчої безпеки. Доводиться, що найбільш оперативним і ефективним напрямом поліпшення виробництва продуктів харчування в умовах України може стати пом'якшення і ліквідація сезонності.

Висвітлюються питання реформування адміністративно-організаційного і фінансово-економічного механізмів державного управління і регулювання міського продовольчого комплексу як у масштабі країни, так і на місцевому рівні.

Ключові слова: державне управління і регулювання, міський продовольчий комплекс, агропромисловий комплекс, продукти харчування, господарський механізм, інтеграція, сезонність, постіндустріальна ринкова економіка, продовольча проблема і продовольча безпека, структура.

Лебединская О.Ю. Механизмы государственного управления городским продовольственным комплексом. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора наук государственного управления по специальности 25.00.02 – механизмы государственного управления. – Национальная академия государственного управления при Президенте Украины. – Киев, 2004.

Диссертация посвящена вопросам формирования и становления продовольственного комплекса в условиях постиндустриальной рыночной экономики. Основная цель исследования состоит в научно-теоретическом обосновании наличия городского продовольственного комплекса как реального объекта государственного управления, освещении его роли и места в решении продовольственной проблемы и обеспечении продовольственной безопасности государства в условиях экономически развитой постиндустриальной рыночной экономики.

Всесторонний анализ научных источников, посвященных проблеме государственного управления городским продовольственным комплексом, свидетельствует о том, что государственное управление таким продовольственным комплексом является одной из важнейших управленческих и организационных проблем, научная разработка которой

недостаточна и не отвечает современному уровню развития науки “государственное управление”. Сегодня остро ощущается потребность в комплексных исследованиях механизмов государственного управления городским продовольственным комплексом, особенно в разработке новой нормативно-правовой базы, раскрытии его содержания и сущности.

В диссертации доказано, что продовольственная проблема как в глобальном масштабе, так и в отдельных странах остается наиболее актуальной в экономическом и в социальном аспектах. Исходя из этого она характеризуется наличием экономической и социальной составляющих. К экономической следует отнести большие затраты общественного труда на производство продуктов питания. Что касается социального аспекта продовольственной проблемы, то он состоит в обеспечении всех слоев населения продуктами питания на сравнительно однопорядковом уровне хотя бы в количественном калорийном измерении. То есть речь идет о доходах населения, ценах на продукты питания, их доступности, прежде всего для наименее защищенных категорий населения – детей, пенсионеров, инвалидов. Ни одна страна мира не решила продовольственную проблему в том понимании, которое изложено в этой диссертационной работе: количественном и качественном, экономическом и социальном аспектах.

Обеспечение продовольственной безопасности остается актуальным как в мировом, так и в региональном аспектах. Для Украины продовольственная безопасность должна рассматриваться в контексте возможностей государства гарантировать удовлетворение спроса на продовольствие на уровне, который обеспечивает нормальный физиологический и интеллектуальный уровень жизнедеятельности собственного населения, гостей, туристов. Учитывая благоприятные природно-климатические условия и традиционно-исторический опыт населения, Украина должна активно участвовать в международном разделении труда в целях решения продовольственной проблемы в глобальном аспекте. Для Украины ориентация хозяйства на экспорт продовольствия может стать одним из приоритетных направлений государственной внешнеэкономической политики.

Доказывается, что структура управления продовольственным комплексом должна быть функцией от организационных форм производства и обеспечения населения продовольствием. Определяются критерии оценки состояния и остроты продовольственной проблемы на основе научно обоснованных физиологических норм потребления, потребности населения крупнейших городов Украины в основных продуктах питания. Разработаны методы оптимизации продовольственной структуры сырьевых зон городского продовольственного комплекса. Основное внимание уделяется разработке форм и методов совершенствования механизмов управления продовольственным комплексом.

Обосновывается, что наиболее быстрым и эффективным направлением улучшения производства продуктов питания в условиях Украины может стать смягчение и ликвидация сезонности. Выясняются причины, вызывающие сезонность производства, и обосновываются методы ее ликвидации.

Исследования показали, что высокоэффективное и стабильное функционирование всех элементов продовольственного комплекса может быть обеспечено лишь при наличии адекватного государственного механизма, который в пределах определенной реально существующей структуры вынуждает действовать элементы продовольственного комплекса в необходимом для общества режиме в целях бесперебойного обеспечения населения страны продовольствием согласно научно обоснованным физиологическим нормам потребления. К элементам системы механизма относятся существующая структура управления, цены, налоги, акцизы, финансово-кредитные отношения, планирование и прочие мотивационные элементы.

Доказано, что существующая административно-организационная система управления городским продовольственным комплексом в Украине требует корректирования. Осуществляться оно должно в соответствии с эволюционными тенденциями развития продовольственного комплекса.

Установлено, что основным инструментом государственного управления в постиндустриальном обществе будет оставаться планирование, в первую очередь стратегическое. В условиях многоукладной экономики стратегические планы прежде всего должны разрабатываться для тех отраслей, сфер экономики, которые можно назвать “точками роста”. Их реструктуризация почти автоматически улучшит социально-экономическую ситуацию в стране, регионе, городе.

Обосновано, что городской продовольственный комплекс в условиях постиндустриальной экономики является реальным объектом государственного регулирования и управления. Он имеет четкие границы, собственную административно-организационную структуру, кадровый потенциал, производственный аппарат и должен отображаться соответствующим образом в общегосударственных, региональных и местных целевых программах. Только в этом случае возможно стабильное развитие городского продовольственного комплекса, решение продовольственной проблемы и обеспечение продовольственной безопасности государства.

Ключевые слова: государственное управление и регулирование, городской продовольственный комплекс, агропромышленный комплекс, продукты питания, хозяйственный механизм, интеграция, сезонность, постиндустриальная рыночная экономика, продовольственная проблема и продовольственная безопасность, структура.

Lebedynska O.Yu. The Public Administration Mechanisms of the City Food Provision Complex. Manuscript.

The dissertation thesis for obtaining a Doctor of Science Degree in Public Administration, Specialization 25.00.02 – the public administration mechanisms – The National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine. - Kyiv, 2004.

Dissertation is devoted to questions of forming and becoming of food provision complex in conditions of post-industrial market economy. Basic goal of research is in theoretically-scientific defines the present of the City Food Provision Complex as really existing object of public administration, covers its role and place in resolving the food provision problem and ensuring of food security of the country in conditions of post-industrial market economy. The author is transformation of hypothesis about formation in highly urbanized societies of city food provision complex as really existing object of public administration and amending it to axiom.

The role and place is shown of city food provision complex in resolving the food provision problem and ensuring of food security of the country. A considerable attention is payed to the questions of the condition of basic sources of food products - village facility, aquaculture, food and processing industry. The criterions are defined to evaluate the condition and acuteness of food provision problem. It is proved, that the most quick and efficient direction of improving the production of nutrition in conditions of Ukraine may become the softening and liquidation of seasonal character.

The questions of reforming the administrative-organizational and financial-economic mechanism of administration and regulation of city food complex, both in the scale of the country and on the local level.

Keywords: public administration and regulation, city food provision complex, agro-industrial complex, products of nutrition, facility mechanism, integration, seasonal character, post-industrial economy, food provision problem and food security, structure.

